

Loïc Wacquant

A „rasszal” kapcsolatos problémák tisztázása

Absztrakt: Jelen tanulmány neobourdieuziánus keretben igyekszik újragondolni a rasszalapú uralomgyakorlást. Amellett érvel, hogy a „rassz” fogalmának történetiségbe ágyazásával rá lehet mutatni a hétköznapi gondolkodás és a tudomány közötti jelenlegi cinikus viszonyra; ehhez azonban ki kell tágítani a vita földrajzi terét (egységben kell kezelni Keletet és Nyugatot, gyarmatot és gyarmattartó országot), az Egyesült Államokat pedig ki kell mozdítani az archimédeszi pontból; meg kell szabadulnunk az ítélkezés logikájától; szakítanunk kell a rasszal kapcsolatos mindennapi felfogásokkal, mégis vissza kell emelni a modellünkbe a rasszal kapcsolatos mindennapi konstrukciókat; és végül szét kell bontanunk az etnoraciális jelenségeket a rasszalapú uralomgyakorlás „elemi formáira”: kategorizációra, diszkriminációra, szegregációra, gettósításra (ide értve a gettókat, táborokat és rezervátumokat) és erőszakra. Az analitikus megközelítés segítségével a „rasszt” az etnicitás megtagadott modalitásaként ragadhatjuk meg (amely modalitás a becsület kétségbe vonását, valamint az egyenlőtlenség természetessé tételét, tartósítását és homogenizációját eredményezi). A tanulmány a rasszalapú uralomgyakorlás szociológiája számára azt a központi feladatot tűzi ki, hogy feltárja, az etnoraciális osztályozás rendszere miképpen jön létre, vésődik be és vetül rá az etnoraciális rétegződés rendszerére, vagyis hogy rámutasson: a „rassz” a csoportképződés egy sajátos modalitása.

Kulcsszavak: rasszalapú uralomgyakorlás, osztályozás, rétegződés, társadalomelmélet, Bourdieu

A rassz az egyik legproblematisabb és legváltozékonyabb kategóriája a 21. század eleji társadalomtudományoknak. Ahogyan Zora Neale Hurston mondja: „lángra gyúl tőle az ember nyelve”. Idézőjelek között használjuk-e a fogalmat vagy sem? Összekapcsoljuk-e az etnikummal, hogy értelmezési tartományát meghatározzuk vagy kitágítsuk? Főnévként használandó (mintha csak egy „dolog” lenne ott kint a világban), vagy melléknévként (raciális, racializált, racialista, esetleg rasszista), amely egy bizonyos percepcióra, hitre, cselekvésre vagy intézményre vonatkozik? Leszármazáshoz, fenotípushoz vagy bőrtónushoz kötődik? És mi a helyzet az olyan változatos társadalmi vonásokkal, mint például a jogi státusz, a régió, a nyelv, a migráció vagy a vallás, amelyek hosszú ideje a racializáció hordozói?¹

Milyen viszonyban van a rassz társadalmi felfogása és annak állítólagos genetikai vagy neurológiai meghatározottsága? Vajon a rassz egy önműködő társadalmi erő, vagy egyéb hajtóerők (az osztály vagy a nemzetiség) állnak a háttérben? Valamiféle haszonelvű történeti konstrukcióként jeleik meg bizonyos társadalmakban, például a gyarmatbirodalmakban vagy a gyarmatokon, vagy egyetemes érvényű elvont konstrukcióról beszélünk? De még ezeknél is égetőbb kérdés, hogy vajon „a Nyugat bűnéről” van-e itt szó (amely a rabszolgasághoz köthető), ahogyan a rasszal foglalkozó tudósok és aktivisták közül oly sokan hangoztatják, vagy civilizációkon átívelő megközelítésről beszélhetünk? A *The Invention of the „Underclass”* című művemben is tárgyalt „underclass” mint rasszizált kategória fogalmának felboncolását meghatározó alapelvek segíthetnek tiszta vizet önteni a pohárba és zöldágra vergődni e kérdésekkel kapcsolatban, és lehetővé teszik, hogy lássuk: az olyan széles körben elterjedt fogalmak, mint a „strukturális rasszizmus” vagy a „rendszereszerű rasszizmus”, több új problémát szülnék, mint amennyit megoldanak (Wacquant 2022, különösen 122–131 és 150–167)².

Átkeretezés

1. Történeti perspektívára van szükség. A rassz fogalmával kapcsolatos bajok nem ebben vagy az előző évszázadban kezdődtek a Nyugaton. Azok végigkísérték a fogalom pályafutását, amely a 18. századi kialakulásától kezdve mindig a *hétköznapi és a tudományos*

Forrás: Resolving the Trouble with 'Race', *New Left Review*, 2022, 133/134, 67–88. Copyright © New Left Review. Hungarian translation © Replika.

* A cikket a Berkeley azon diákjainak ajánlom, akik az elmúlt években részt vettek a SOC131B kurzusomon. A végső változat elkészítésében nagy szerepük volt az Aksu Akçaoğlu, Magali Bessone, Sarah Brothers, Rogers Brubaker, Jenae Carpenter, Ellis Monk, Chris Müller, Nazli Ökten, Daniel Sabbagh, Victor Lund Shammas, David Showalter és Andreas Wimmer által tett észrevételeknek és az általuk megfogalmazott éles kritikáknak.

A fordító köszönetet mond Böröcz Józsefnek fordítási kérdésekben nyújtott tanácsaiért. (A ford.)

¹ Charles Wagley *On the Concept of Social Race in the Americas* című ragyogó, bár kevésbé ismert írása az etnoraciális alapok változatosságát bizonyítja. Lásd Heath és Adams [1958] 1965: 531–545., a jelenség különböző országokra vonatkozó újabb empirikus igazolását lásd Shin 2006; Lie 2009; Telles 2014; Picker 2017; Wolfe 2016 és Mamdani 2020. Az etnicitás intuíciónak ellentmondó és abszurd kommodifikációjával kapcsolatban lásd Comaroff és Comaroff 2009.

² Jelen tanulmány az itt hivatkozott könyv záró fejezetének kibővített változata.

megközelítés közötti cinkosság csapdájában vergődött. A kor természettudósai, akik abból indultak ki, hogy az emberiség különféle biológiai-teszt kategóriákba sorolható (lásd a Linné által tételezett négy fajt: fehér, fekete, sárga, vörös, amelyek megfeleltethetők a test négy különböző nedvtípusának és a Föld négy kontinensének – ez a megközelítés különböző formában mind a mai napig jelen van), amelyekkel kapcsolatban Joseph-Arthur Gobineau és követői inherens hierarchiát tételeztek fel, egyszerre foglaltak strukturált keretbe tudományon kívüli premodern percepciókat, és voltak szereplői egy olyan tudományos forradalomnak, amelynek során először vetődött fel a kérdés, hogy miként lehet az emberi sokféleséget és a hierarchiát egymással összeegyeztetni (Hannaford 1996; Pagden 2015, különösen a 3. fejezet).³

A józan ész és a tudományos megközelítés hosszú múltra visszatekintő összemosódása mind a mai napig megfigyelhető, és a „rassz és etnicitás” menetrendszerű összekapcsolásába ágyazódik bele. Amikor társadalomtudósok e doxikus fogalom pártját használják, akkor a *rasszban rejlő szimbolikus hatást használják ki és erősítik fel*, pontosabban azt az ideologikus meggyőződést, miszerint ez lényegileg különbözne az etnicitástól. Ugyanez igaz a „rassz és rasszizmus” fogalmak összekapcsolására: hiszen mi más lenne a rassz, mint annak a kollektív meggyőződésnek a fikciója, hogy önmagában létező jelenségről van szó, vagyis azonos a rasszizmussal? És ha ez így van, akkor mi indokolja mégis ezt a kettős szóhasználatot? A kategória pluralizálódása, ahogyan a látszólag maguktól értetődő és folytonosan csak szaporodó „rasszizmusok” esetében történik, csak tetézi a bajt. Mivel a józan ész és a tudományos megközelítések kétes egymásra hatása három évszázadon keresztül zajlott zavartalanul, a „rasszal” kapcsolatban számtalan preszociológiai elgondolás ma is él és virul a társadalomtudományokban. A faji konstruktivisták legtöbbször ott rejlik egy faji esszencialista, aki megpróbál kitörni.⁴

2. *Ki kell terjeszteni a földrajzi perspektívát* ahhoz, hogy a vitát kimozdítsuk eddigi helyéből. Ehhez három dologra van szükség. Egyrészt *hidat kell építeni Kelet és Nyugat* közé annak érdekében, hogy meg tudjunk szabadulni földrészhez kötöttségünktől. A történelemnek egy meglehetősen eurocentrikus megközelítéséről árulkodik az az elképzelés, miszerint a rassz mint az osztályozás és a rétegződés esszencialista elve kizárólag a nyugati nemzetek és birodalmak sajátja lett volna. Hogy csak egy példát említsünk, a japánok

3 A rassz mint keleti és nyugati megosztó gyakorlat elődje megjelenik a sintoizmusban (Dikötter 1992) és a kereszténységben (Fredrickson 2002) is. Nem a rassz (vagyis az a hit, hogy a feketék eleve alsóbbrendűek), hanem a vallás volt az, amelyre hivatkozva kodifikálták az afrikai rabszolgák tengerentúli kereskedelmét. Itt most nincs lehetőségünk azokat az érveket számba venni, amelyek arra utalnak, hogy a rassz Európában már a középkorban, sőt az antikvitásban is használt kategória volt. Erről lásd Isaac 2013; Heng 2018. Pusztán annyit jegyeznénk meg, hogy a 18. század mint „az osztályozás százada” történelmi törést idézett elő a vélelmezett rasszalapú konstrukciókban a tudomány megerősödésével és az egyenlőség politikai alapelveinek kibontakozásával párhuzamosan.

4 Ennek látványos szemléltetését lásd Winant 2001. Winant szerint a rassz „az emberi sokféleség olyan rugalmas dimenziója, amely értékes és állandó”; „a rassz mindenütt jelen van... A rassz határozta meg a modern gazdaságot és nemzetállamot. Áthatotta az összes lehetséges társadalmi identitást, kulturális formát és jelentérendszerét”; „mélyen gyökerezik az intézményekben és a személyiségben”; ez „a felszabadulással kapcsolatos minden vágyalom alapja (...) Egy alapvető társadalmi tény! Ha azt állítjuk, hogy a rassz velünk marad, akkor azt is állítjuk egyúttal, hogy a modern világ fennmarad” (Winant 2001: xiv, 1, 6). Viszont ha mindenütt jelen van, akkor ez azt is jelenti, hogy sehol sem sajátságos a jelenléte, ami politikailag nehezen támadhatóvá teszi. Ahogyan az a felfogás is, miszerint *A világ egy gettó*, nem egyszerűen tagadja a gettó mint az etnoraciális uralomgyakorlás térbeli-társadalmi mechanizmusának sajátosságát (amely más, mint a diszkrimináció vagy a szegregáció), de érdekes módon azt is implikálja, hogy a gettón kívül nincs semmi, következésképpen az uralkodók is be vannak zárva a gettóba.

már Commodore Perry 1853-as érkezése előtt létrehozták a burakuminok („színes bőrrűk”) „láthatatlan rasszát” a középkori eta kaszt (amely „züllött tömeget” jelentett) és a hininek („nem emberek”) bűnözői osztályának összegyűrésével, akiket eredendően más fajtájúaknak, alsóbbrendűeknek és tisztátalanoknak tekintettek, és ekként is kezelték őket évszázadokon át, még az 1871-ben bekövetkezett egyenjogúsításukat követően is, noha semmiféle fenotípusos eltérést nem mutattak. Korea Japán huszadik század eleji megszállása rasszképzetektől és ezeknek megfelelő intézkedésektől áthatott gyarmati projekt volt – annak ellenére, hogy tettüket a japánok a keveredés és az asszimiláció terminusaiban ragadták meg, s hogy mindezt a közös származás paradoxona igazolta.⁵

Másrészt szükség van a *gyarmatok és az anyaország összekapcsolására* annak meghatározása céljából, hogy milyen hasonlóságok és különbségek voltak abban, ahogyan az elnyomottakkal az anyaországban (parasztok, munkásosztály, etnikai kisebbségek) és a gyarmatokon (alattvalók) bántak, valamint annak feltárása céljából, hogy hogyan nézett ki a rasszizált reprezentációk, szubjektivitások és kormányzási technikák kétirányú áramlása a birodalmi központ és a periféria között. Ez a tudósok új nemzedékének dolga lesz majd – azoké, akik a koloniális és posztkoloniális szociológia megalkotására vállalkoznak, s akik a mai globális észak vonatkozásában dolgoznak ki rasszelméleteket (és csoportképződés-teóriákat).⁶

A harmadik térbeli mozgás arra készíti bennünket, hogy kimozdítsuk az *Egyesült Államokat az arkhimédieszi pontjából*. Ahogyan az „underclass” háromkomponensű története is sajátosan amerikai jelenség volt, amelyet heves városellenesség és a feketék 1960-as évekbeli lázadása által kiváltott, mindent átható rasszalapú félelem táplált, a rasszal kapcsolatos tudományos és aktivista diskurzusokat is amerikai kategóriák, feltételezések és követelések uralják – amint arról az interszekcionalitás nemzetközi karrierje is tanúskodik a tudományban, vagy a Black Lives Matter mozgalom terjedése az utcákon. Azonban a rassz mint polgári bűncselekmény (*civic felony*) és a feketeség mint nyilvános szegény amerikai meghatározása, amely esetében a *hypodescent*⁷ logikája érvényesül, kivételnek számít a történelemben (Wacquant 2006: 127–142 és Davis 1990)⁸. Nincs még egy etnikai csoport az Egyesült Államokban, amely ekképpen lenne meghatározva, és nincs még egy társadalom a Földön, amely a feketeséget ily módon ragadná meg. Az amerikai társadalomtudományban a legkiválóbb rasszelmélet-alkotók is abba a nehézségbe ütköznek, hogy elődeik a nemzeti történeti tapasztalataik által képviselt formákból, azaz *kivételekből* indultak ki (Emirbayer és Desmond 2015; Fields és Fields 2014)⁹.

---

5 Lásd Wagatsuma és DeVos [1968] 2021, Duus 1998. A keleti, közel-keleti és afrikai történelemre vonatkozóan, valamint az etnoraciális megosztottságok valóságával kapcsolatban ezekben a régiókban lásd Dikötter 1997; Pandey 2013; Lewis 1990 és Hall 2011.

6 E kutatási program tág kereteinek kijelölését lásd Steinmetz 2014: 77–103. Specifikusan az etnoraciális megosztottság kérdésével kapcsolatban lásd a Julian Go által áttekintett irodalmat (Go 2018 : 439–451), amelynek zöme mind a mai napig programmatikus vagy szónokias. Az anyaország és a gyarmat kapcsolatának két provokatív elemzését lásd: Magubane 2004 és Cooper 2014. E területen úttörő munkának számít: Cooper és Stoler 1997.

7 Amikor egy etnikailag vegyes származású embert automatikusan az alacsonyabb státuszú csoportba sorolják, például amikor egy részben fehér, részben fekete származású embert feketeként azonosítanak. (A ford.)

8 A rasszkérdés földrajzi kiterjesztésével kapcsolatban lásd a következő kiváló munkát: Loveman 2014.

9 A nemzeti köldöknézéssel lendületesen szembeegy Patterson 2005: 67–122.

Például az az elképzelés, miszerint a rassz a bőrszínnel lenne azonos, szükségképpen figyelmen kívül hagyja az etnoraciális uralomgyakorlás azon eseteit, amikor egyéb fenotípusos vonások számítanak (például a haj, a testmagasság vagy a szemszín, mint például Kínában, Közép-Afrikában vagy az Andokban); azokat a helyzeteket, ahol nincs szó fenotípusos eltérésről (zsidók, szlávok vagy szintók [német cigányok] a náci uralom idején Európában, a burakumin népcsoport Japánban vagy az érinthetetlenek Indiában); amikor a rasszizáló populáció „színes” (gyarmatosítás előtti afrikai és ázsiai birodalmak) vagy a racializált „fehér” (például az írek a britek szemében, már a két világháború közötti időszakban). Ez a megközelítés nem képes magyarázatot adni arra, hogy egy folytonos változóból hogyan jönnek létre diszkrét kategóriák, ahogyan arra sem, hogy hány ilyen kategória jön létre (ezt a brazilok által a mindennapokban használt rugalmas bőrszín-kategóriák sokasága is alátámasztja). És ami a legironikusabb, hogy nem tartozik bele a „kanonizált rassz”, vagyis az afroamerikaiak, akiket kizárólag a *hypodescent* logikája alapján határoznak meg, kinézetüktől függetlenül (ezt Walter White-paradoxonnak is nevezhetjük), ahogyan arról sem vesz tudomást, hogy mennyire általánosan elterjedt a színes bőrű emberek körében a bőrszínalapú diszkrimináció.¹⁰

3. *Kerülni kell az ítélezés logikáját*, amely kerékbe töri a kutatást azáltal, hogy a felelősöket és a bűnösöket kutatja. Ehelyett az elméletalkotás és az empirikus ellenőrzés hidegfejű logikája iránti hajthatatlan elköteleződésre van szükség, függetlenül attól, hogy ezek milyen eredményre vezetnek a kutatót.¹¹ Du Bois hívta fel arra a figyelmet, hogy amikor az ember társadalomkutatást végez, „a legtöbb, amit a világ elvárhat tőle, nem az emberi érdeklődés és erkölcsi elköteleződés hiánya, hanem a szívből jövő méltányosság és az igazság feltárásának őszinte vágya, még akkor is, ha ez adott esetben kellemetlen eredményre vezethet” (Du Bois [1899] 2010: 3). Ehhez az erkölcsi ítéletalkotás szigorú, jóllehet átmeneti felfüggesztésére, valamint az érzelmek szüntelen távoltagezésére van szükség, ezek hatására ugyanis túl gyakran fut ki a kutatás etnoraciális egyenlőtlenségekre – például amikor a témával foglalkozó fehér szerző a könyvében szükségét érzi annak, hogy saját rasszalapú jóhiszeműségét bizonyítandó, tiszteletköröket fusson az előszóban, amelyben megvallja saját kiváltságos helyzetét, és etnikai szolidaritásáról biztosítja az érintetteket (noha egy gender- vagy osztálytémában könyvet író férfi vagy egy felső középosztálybeli kolléga ezt nem érezné szükségesnek).

A társadalmi osztállyal, a családdal, az állammal vagy a modernitással foglalkozó szociológus nem szükségszerűen vagy reflektálatlanul az osztály, a család, az állam vagy a modernitás *ellen* foglal állást azzal a szándékkal, hogy elverje a port a vizsgált jelenségen. Amikor viszont ezt teszi, akkor az eredmény inkább kérdéses: lásd például Marx szerencsétlen jövendölését, miszerint a tőkés rendszer osztálystruktúrájának szükségszerű

---

10 Walter White 1931 és 1955 között volt az NAACP vezetője, és ő volt annak a kiötlője, hogy miként lehet a rasszalapú szegregáció ellen jogi eszközök segítségével küzdeni. Fenotípusát tekintve fehér volt, vékony szálú szőke haja és kék szeme volt, így könnyedén be tudott jutni bárhova (ezt meg is tette, amikor ő maga figyelt meg rasszista lincseléseket és pogromokat, amelyek alapján az 1929-ben megjelent *Rope and Faggot* című kiváló könyvét írta). Ő maga „önszántából lett néger”, ahogyan fogalmazott, és senki sem kérdőjelezte meg az identitását vagy azt, hogy jogosult lenne a feketék élére állni. Az Amerikában élő feketék, spanyolajkúak és ázsiai származásúak körében a bőrszínalapú egyenlőtlenségek általánossá válásáról lásd Monk 2021: 76–90; globális kitekintésben lásd Glenn 2009.

11 Az ítélezés logikájának csábításával kapcsolatban lásd Wacquant 1997: 221–234.

polarizálódása elkerülhetetlenül kommunista forradalomhoz fog vezetni, és az osztályok általa oly vágyott megszűnését fogják eredményezni. Miért érzik úgy a rasszal foglalkozó szociológusok, hogy a rassz *ellen* kell állást foglalniuk ahelyett, hogy a rasszról írnanak, és miért hagyják oly gyakran, hogy az első maga alá gyűrje a másodikat, és az ítélkezés ellehetetlenítse az elemzést? Ezzel korántsem azt akarjuk mondani, hogy a társadalomtudósok közömbösnek kellene maradnia az egyenlőségért és igazságosságért folytatott etnoraciális küzdelmek iránt. Csak annyit állítunk, Max Weber nyomán, hogy e harcokban polgárként kell részt vennie, miközben ügyelnie kell arra, hogy különböző kritériumoknak megfelelően végezze tudományos tevékenységét (Weber 1998)¹². A szociológus azzal szolgálja a leginkább az alávetettek történeti érdekeit, ha a társadalommal kapcsolatos szenvedélyét kérlelhetetlen elméletalkotássá, megalapozott módszertani eljárásokká és pontos empirikus megfigyelésekké szublimálja, és ezek segítségével meggyőző magyarázatokat ad azokra az összetett és változatos struktúrákra, amelyek őket lent tartják.

A kettős szakítás

4. *A körülhatárolás és visszaállítás feladata.* A körülhatárolás azt jelenti, hogy szakítani kell a laikus megközelítésekkel a mindennapokban és a tudományban is, és olyan analitikus konstrukciót kell létrehozni, amelyben megférnek egymás mellett az etnoraciális uralomgyakorlás térben és időben változó formái. A tudománynak szakítania kell a már meglévő tudásokkal és vélekedésekkel, amelyeket „episztemológiai akadályoknak” tekint, annak érdekében, hogy belekezdhesen a „pontosítás” soha véget nem érő folyamatába, amely nemcsak a valóság „közelítéseit” hozza létre, hanem megszakítottságokat is eredményez a tudás létrejöttében. Ez a legfontosabb tanítása annak a történeti episztemológiának és tudományfilozófiának, amelyet Gaston Bachelard, Alexandre Koyré és Georges Canguilhem képviselt, és amelyet a társadalomtudományban Michel Foucault és Pierre Bourdieu ültetett át a gyakorlatba.¹³ Ez a szociológia módszertanának első parancsa, amelyben Marx, Durkheim és Weber is egyetértett: a köznapi és az elemzés célját szolgáló fogalmak a tudás különböző rétegeihez tartoznak. Míg az előbbiek társadalmi igényeket szolgálnak ki, és egymásnak feszülő különböző érdekeket jelenítenek meg vagy fednek el, és gyakorlati kognitív receptekkel szolgálnak a cselekvéshez, addig az utóbbiakat kimondottan a tudományos leírás, értelmezés és magyarázat céljára hozták létre.

Itt kerül a képbe Bourdieu, aki ebből az episztemológiai felfogásból kiindulva azt a tényt hangsúlyozza, hogy a Marx-féle „ideológiák”, a Durkheim-féle „tudományelőtti fogalmak” és a Weber által meghatározott „értelmi összefüggések” korántsem pusztán illúziók, hanem szerves részei a társadalmi világ objektív valóságának – létrehozzák azt, amit ő „másodfokú objektívnak” nevez (Bourdieu 1980, 9. fejezet). Ez azt jelenti, hogy *kettős szakításra* van szükség: először is szakítanunk kell a rasszal kapcsolatos hétköznapi hiedelmekkel, hogy rekonstruálni tudjuk azt a materiális és szimbolikus politikai ökonómiát, amely az etnoraciális rétegződés háttérében rejlik (ezt jelenti a körülhatárolás); másodszer, ezeket

¹² A tudományos kritériumok közé tartozik az ökológiai, a szövegszintű és az episztemológiai reflexivitás (erről lásd Wacquant 2022: 4–6), amelyek következképpen a „pozicionalitás” hatásaira is kiterjednek.

¹³ Ennek áttekintéséhez lásd Lecourt 2018 és Rheinberger 2010.

a percepciókat és hiteket vissza kell illeszteni a rasszalapú uralomgyakorlás objektivista modelljébe (ezt jelenti a visszaillesztés). Erre Bourdieu szerint azért van szükség, mivel „az a »társadalmi valóság«, amelyről az objektivisták beszélnek, maga is percepció tárgya. Márpedig a társadalomtudománynak egyszerre kell vizsgálnia ezt a valóságot és az e valósággal kapcsolatos percepciót, azokat a perspektívákat és nézőpontokat, amelyeket az ágensek, az objektív társadalmi térben elfoglalt pozíciójukból adódóan, e valósággal kapcsolatban kialakítanak”. A rasszalapú szubjektivitás, az érzelmek, a diskurzusok és meghatározások a rasszalapú uralomgyakorlás objektív valóságának szerves részei, ezért ez utóbbi tudományos vizsgálatát azokra is ki kell terjeszteni (Bourdieu 1986: 154).¹⁴

A visszaillesztés, vagyis a kettős szakítás második fázisa azért létfontosságú, mivel az etnicitás alapja mindenekelőtt a *percepció és a megkülönböztetés*, szemben a társadalmi észlelés és felosztás más kanonizált elveivel, így az osztállyal (a termelési móddal), a genderrel (az újratermelési móddal), a korral (a biológiai lét kibontakozásával), valamint az állampolgársággal és a nemzethez tartozással (egy államhoz való tartozással), amelyeknek mind megvan az észleléstől független sajátos materiális alapjuk. A rassz fenomenológiája oly módon szerves része a rasszalapú valóságnak, ahogyan a rétegződés egyetlen másik alapja sem – vagyis az osztályok, akárcsak potencialitásukban, de osztálytudat híján is léteznek, etnoraciális csoportok azonban nem léteznek legalább az uralkodó csoportokra jellemző, etnikailag torz észlelés nélkül. Másképpen fogalmazva: a rassz semmi más, csak *szimbolikus erőszak*, a társadalmi valóság hozzáhajlítása egyfajta mentális térképhez vagy valósághoz, vagy, még rövidebben, *kategóriák átültetése a valóságba*, vagyis az a talány, amely Pierre Bourdieu szociológiának magját képezi.¹⁵ De hogyan tudjuk ennek sajátosságát mint az osztályozás és a rétegződés valódivá vált alapját megragadni? A következőkben annak a keretnek a legfontosabb vonásait fogjuk bemutatni, amely *a rasszt az etnicitás paradox alesetének* tekinti: paradox, amennyiben tagadja saját etnikai jellegét, vagyis azt, hogy történeti esetlegességeken alapul, és mégis felfedi, hogy erre a tagadásra (freudi nyelven szólva: *Verneinung*) épül.

Az 1. ábrán az etnoraciális szemlélet- és felosztási mód analitikus modellje látható, amely gondolatmenetemet alátámasztja. Ez a megközelítés egyesíti magában Gaston Bachelard azon parancsát, hogy a (laikus és tudományos) józan ésszel „episztemológiai szakítást” kell végezni, mivel a rasszal kapcsolatos „elsődleges tapasztalat illuzórikus” minden társadalomban; Max Weber rendekre (*Ständiche Lage*) vonatkozó elméletét – olyan csoportok ezek, amelyek alapja „a társadalmi értékelésben tipikusan szerepet játszó és figyelembe vett pozitív, illetve negatív privilégiumok”; és végül Pierre Bourdieu-nak a

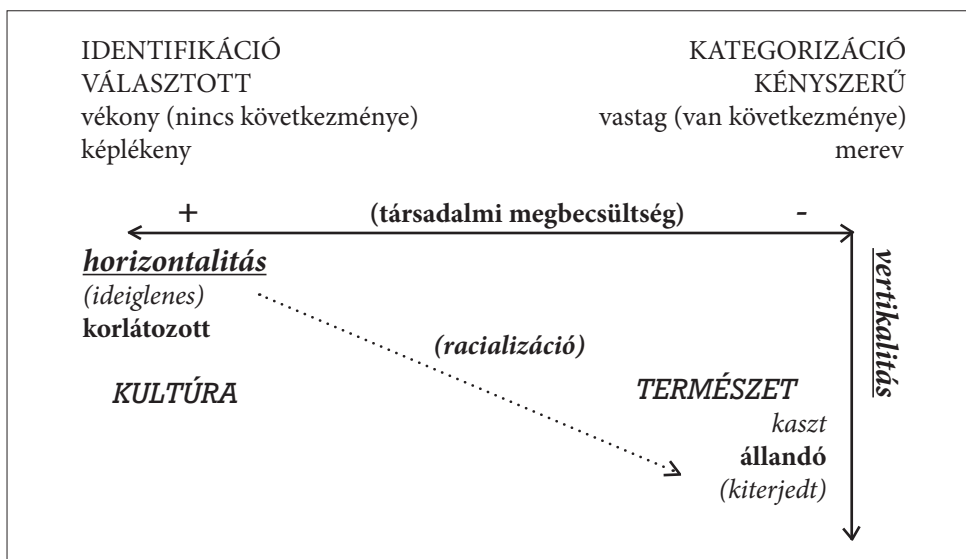
---

14 Ezt az állítást a náciizmusnál semmi más nem bizonyítja ékeesebben. Lásd: Conte és Essner 1995, valamint Chapoutot 2014.

15 Ennek mintáját lásd in Bourdieu 1993: 32–36, kifejtését pedig in Wacquant 2013: 274–291, különös tekintettel a 276–277 és 281. oldalakra. A náciizmus tökéletesen szemlélteti, hogy mit jelent felülről ráerőltetni egy szimbolikus teret egy társadalmi térre, és ezáltal egy osztályalapú társadalmat erővel rasszalapú társadalommá változtatni, amint arra Burleigh és Wipperman (1991) rámutatott. Ennek egy másik példája a dél-afrikai apartheid rendszer mentális, társadalmi és fizikai földrajzáinak átalakítása, ahogyan azt Christopher (2002) leírja. Egy harmadik példát jelentenek az etnikai tisztogatás történelmi epizódjai, különösen azok, amelyek nemcsak a nemkívánatos népcsoportot igyekeznek eltüntetni a föld színéről, hanem még az etnikai tisztogatás nyomait is, amint arra Pappe (2006) is felhívja a figyelmet. Az állam által használt kategóriák és a társadalmi tér összebékítésére irányuló alulról szerveződő mozgalmakkal kapcsolatban lásd Postero 2007.

„szimbolikus hatalommal” kapcsolatos elméletét, amelynek értelmében valakinek „hatalmában áll meghatározni, hogy mi az, ami adott, azáltal, hogy megnevezi azt”, vagyis képes „a társadalmi világ felosztásainak legitím meghatározását másokra kényszeríteni, ezáltal pedig csoportokat létrehozni és felszámolni” (Bachelard 1938: 26; Weber 1987: 307; Bourdieu 2000: 283). Mindebből egy olyan *ideáltípusos vázlat* bontakozik ki, amely lehetővé teszi az etnoraciális uralomgyakorlás okainak, mechanizmusainak és következményeinek a vizsgálatát.

1.ábra. Az etnoraciális személetmód és felosztás kontinuumuma és a racializációs átló

Ez az elemzési keret abból indul ki, hogy az etnicitás mint a társadalmi identitás, stratégia és struktúra alapja olyan kontinuum, amely a Weber által „társadalmi megbecsültségnek” nevezett jelenségben gyökerezik. A tiszteletet egy sor okból ki lehet érdemelni vagy meg lehet másoktól tagadni, mivel „[a] közösségnek az a törekvése, hogy – az általunk ismert sémát követve – kifelé elzárkózzék, akármilyen külsődleges mozzanathoz kapcsolódhat” (Weber 1992: 94)¹⁶. A heterogenitás tengelyén az etnicitás skálája a szabadon választott egyszerű identifikációtól (saját identitás), amelyet valamiféle aura leng körül, és *horizontalitás* jellemez (ami azt jelenti, hogy az etnicizált populációk szimbolikusan azonos értékűek, és mindegyik méltósága el van ismerve), a tiszta kategorizációig terjed (ahol az identitást más kényszeríti rá az érintettek, a méltóság nem egyenlő fokú és megtagadható), amelynek háttérében kényszer, stigmatizálás vagy kollektív megszégyenítés áll, és *vertikalitás*, vagyis egyre meredekebb és tartósabb egyenlőtlenség jellemzi.

16 Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy itt Weber (átfogóbb) elzárkózáselméletére hivatkozom, nem pedig az etnikai és státuszcsoporthoz tartozó (konkrétabb) elméletére, amely logikusan az előbbi alá tartozik.

A skála egyik végén lévő „vékony” etnicitás teljes mértékben elismeri saját önkényes voltát¹⁷: nyíltan „etnikai” jellegű abban az értelemben, hogy alapját magától értetődő módon a kultúra és a történelem sajátosságai jelentik, ahogyan az etnovallási, etnonacionális és etnoregionális kategóriák esetében (például a zsidók a modern kori Franciaországban, a zainicsik a posztkoloniális Japánban, a toltékok a mai Mexikó területén); a másik végén található „vastag” identitás tagadja saját történetiségét (amely így elleplezve marad), és a *természethez*, valamint a *biológiához* köti magát (vagy ennek logikai analógiájához, a kultúra genetikai meghatározottságának és már-már változatlanságának képzetéhez), amelynek legszélsőséesebb formája a kaszttrendszer és a kasztszerű berendezkedések. Míg az első képlékeny, gyakran időszakos vagy mellékes, és különbözőképpen jelenik meg a társadalmi élet különböző területein (előfordulhat, hogy egyes területeken megjelenik és fontos, míg másutt nem jut szerephez), addig a második merev, látszólag állandó, valamint a társadalmi struktúra és szubjektivitás minden szféráját áthatja, és minden társadalmi jelenségre hatást gyakorol.¹⁸ Az etnicitás racializált formáit az egyenlőtlenség függőleges tengelyének alján találjuk.

Fontos itt kiemelni, hogy egy weberi értelemben vett ideáltípus, ahogyan az az *1. ábrán* megjelenik, nem társadalmi jelenségek leírását jelenti, hanem olyan „mentális konstrukció” (*Gedankenbild*), amely egy jelenség „egyoldalú felerősítésének” az eredménye, és olyan analitikus mércéül szolgál, amelyhez hozzá lehet mérni a létező társadalmi formációkat, és amelyek elősegítik hipotézisek felállítását (Weber 2000: 535). Ebből adódóan az *1. ábrán* látható különféle szembeállítások a történeti valóságban nem ennyire élesek, hanem gyakran együtt, egymásba fonódva vagy egymásba ágyazódva jelennek meg. Egy etnikum meghatározásában például mind az identifikáció, mind a kategorizáció szerepet játszik; ahogyan a választás és a kényszer is megjelenik eltérő mértékben a különböző intézményekben; az identifikáció látszólag állandó, amíg a társadalmi változás hatására fel nem bomlik, mint például amikor az etnoregionális identitásokat kiszorítják, sőt fel is számolják az etnonacionális identitások, vagy megfordítva, amikor egy nemzetállam etnovallási csoportokra hullik szét. Ami a stigmatizációt illeti, ez ellen lehet tiltakozni, sőt, akár visszajára is lehet fordítani, mint amikor egy társadalmi csoport tagjai az uralkodók által rájuk kényszerített szimbolikus megvetés kemény héja alatt létrehozzák a kollektív büszkeség belső formáit.¹⁹ Mindazonáltal ennek az ideáltípusnak megvan az az erénye, hogy „egyértelmű jelentésekkel” (Weber 2000: 546) szolgál – hogy ismét csak

---

17 A spektrum végét gyakran „szimbolikus etnicitásként” jelölik (így Herbert Gans és a „fehér etnicitás” öt követő kutatói az Egyesült Államokban. Ezzel összefüggésben lásd: Gans 1979: 1–20. Ez félreérthető, mivel minden etnikai forma, legyen szó vékonyról vagy vastagról, képlékenyről vagy merevről, és függetlenül attól, hogy racializált vagy sem, lényegét tekintve szimbolikus jellegű: a megbecsülésen (vagy ennek hiányán) alapuló kognitív osztályozás híján még az etnicitás legminimálisabb formájáról (például mikor valaki csak Szent Patrik napján tesz említést saját ir identitásáról) sem beszélhetünk. De ugyancsak el kell kerülnünk azt a csapdát, hogy a szimbolikus hatalmat „kizárólag szimbolikus jellegűnek” tekintsük abban az értelemben, hogy az az anyagi valóság mellett csak díszítő vagy kiegészítő funkcióval bírna, és nem lenne fontos.

18 Az elsőt jól szemléleti az, amit Brubaker, Feischmidt Margit, Jon Fox és Liana Grancea (2006) „hétköznapi etnicitásnak” neveznek; az utóbbira példa az etnoraciális kategorizáció az apartheid rendszerben, ahogyan azt John Western ([1981] 1997) bemutatta.

19 E két jelenségre példákat hoz Sahlins (1991), valamint Drake és Cayton ([1945] 1993).

Max Weibert idézzük –, és lehetővé teszi a különböző történelmi esetek figyelembe vételét, illetve pontos összevetését, ami elősegítheti a későbbi elméletalkotást.

Ez a keret különösen annak problematizálásában és kiemelésében lehet a segítségünkre, ami *racializációs átlónak* nevezek – utalva ezzel arra a történelmi folyamatra, amely során egy népesség vagy kategória átkerült az ábra bal felső, vízszintes tengelyéről a jobb alsó, függőleges tengelyére, ahol az etnicitás etnoraciálissá, vagyis vastaggá, merevvé, mindent átfogóvá és a társadalmi valóság minden területén fontossá válik, mint például a kasztrendszerben.²⁰ A modell ugyancsak alkalmas a *deracializáció* eseteinek vizsgálatára, mint amikor például az ír származásúak és a zsidók Amerikában elveszítik különálló „faji” státuszukat, és etnikailag „fehérnek” kezdenek el számítani, de segítségével a megghiúsult etnoraciális elmerülés jelensége is megérthető, amelyre a zainichi népcsoport esete volt példa Japánban a második világháborút követően, vagy a cseppfolyós etnikai felszívódás, amely a portugál bevándorlóknak jutott osztályrészül Franciaországban.²¹ Ennek a modellnek ugyancsak hasznát vehetjük az ellenállás bonyolult kérdésének és két fő lehetséges formájának megértésében: az alávetettek milyen anyagi és szimbolikus körülmények közepette hajlamosak fellépni az etnoraciális osztályozással szemben (vagyis a köztes kategóriák elismerését vagy felszámolását, vagy általánosságban az állam által végzett etnikai kategorizáció megszüntetését követelik) és vitatni az etnoraciális rétegződést (például az erőforrásoknak a kategóriák közötti egyenlő vagy igazságos elosztását követelik)?

Ebben a megközelítésben a racializáció *naturalizációt* jelent, vagyis hogy a történelem átfordul biológiába, a kulturális különbségek pedig esszenciális mássággá válnak; emellett *eternalizációt* is, vagyis annak feltételezését, hogy a különbségek időben – a múltban, a jelenben és a jövőben is – tartósak, ha ugyan nem változatlanok; és végül *homogenizációt*, amely a racializált kategória összes tagját lényegileg egyformának látja és ábrázolja, amivel igazolhatóvá válik, hogy tagjai miért részesülnek másfajta bánásmódban a szimbolikus, a társadalmi és a fizikai térben. Akárcsak a racializáció maga, úgy a naturalizáció, az eternalizáció és a homogenizáció sem dolgok, hanem olyan szimbolikus tevékenységek, amelyeknek része a racializáló és a racializált közötti valódi és elképzelt viszony, és amelyeknek különböző fokozatai is vannak; mindennek ellenére igaz az, hogy hajlamosak gyorsan végbemenni, és szorosan összefüggnek egymással. A racializáció egy paradox formája az alávetetteknek vagy önjelölt szóvivőjüknek az a meggyőződése, miszerint őket valamilyen közös, változatlan és egységes esszencia jellemzi, mint például az afropesszimizmus bizonyos formái esetében, amely szerint a világon élő összes feketének a feketeellenesség ugyanazon erővel kell szembenéznie függetlenül saját társadalmi helyzetüktől vagy azoktól az intézményi formáktól, amelyekkel szembekerülnek, mintha csak az az ontológiai sors jutott volna nekik osztályrészül, hogy a történelmen kívül rekesztve éljenek (Wilderson III. 2020).

20 Lásd Berreman 1972: 385–414; Dollard [1937] 1989; Bayly 2001 és Wacquant 2020. Röviden a kasztrendszer rögzített kategóriák olyan hierarchikus rendszere, amelyben a kategóriákba tartozást a születés határozza meg, azok kulturálisan elkülönülnek egymástól, homogámia jellemzi őket, és a rendszert a tisztaság vagy a veleszületett felsőbbrendűség doktrínája tartja fenn (amelyet a vallás, a tudomány vagy a népi hiedelmek támasztanak alá). Arról, hogy az etnoraciális uralomgyakorlás merev rendszereire hogyan lehet másképpen alkalmazni a kasztzsemlétet, lásd Bag és Watkins 2021: 55–82.

21 Lásd Ignatiev 1994; Brodtkin 1998; Lie 2008; Volovitch-Tavares 2016; Delon 2019: 4–28.

Ez a neobourdieuziánus modell a „rasszt”, ahogyan azt egy adott időben egy adott társadalomban felfogják és érvényre juttatják, sokkal inkább az etnikai osztályozás és rétegződés egy olyan rejtett változataként fogja fel, amelyet meg kell magyarázni (*explanandum*), mintsem magától értetődőként és a társadalmi lehetőségek tárházának önjáró eseteként (*explanans*) kell tekinteni, és ezért az etnicitás különböző lehetséges formáinak (akár rasszizáltak, akár nem) analitikus térképén azt annak rendje és módja szerint el kell helyeznünk. Emellett a racializációs átlón elfoglalt pozíciót vagy mozgást a társadalmi tér felosztása és a populációk megnevezése körül zajló materiális és szimbolikus harcok határozzák meg, amelyekben a legjelentősebb szimbolikus hatalmak, köztük is elsősorban az állam, a jog, a vallás és a pártpolitika „a legitim szimbolikus erőszakgyakorlás monopóliumáért” küzdenek.²²

A rassz egyszerre a *terméke, az eszköze és a tétje ezeknek az osztályozási harcoknak*, amelyekben a felek arra töreksznek, hogy megerősítsék vagy aláássák a rasszt mint „a társadalmi látásmód és felosztás kitüntetett elvét”, szemben a felosztás és az igénybejelentés olyan egyéb lehetséges alapjaival, mint az osztály, a gender, az életkor, a szexualitás, a vallás, a régió, a nemzet stb. Ahogyan Bourdieu fogalmaz: „[a]z etnikai vagy regionális identitás, vagyis a *származáshoz* a származási helyen keresztül, valamint az ezzel összefüggő tartós jelekhez, mint például az akcentushoz kötődő tulajdonságok (stigmák és emblémák) körüli harcok egy sajátos esetét jelentik az osztályozási harcoknak, vagyis annak a harcnak, amely azon hatalom monopóliuma körül zajlik, amely lehetővé teszi, hogy rávegyük az embereket arra, hogy egy bizonyos módon lássanak vagy higgyenek, fogjanak fel és fogadjanak el dolgokat, vagyis hogy rájuk kényszerítsük a társadalmi világ felosztásainak legitim meghatározását, és ezáltal *csoportokat hozunk létre és szüntessünk meg*” (Bourdieu 2000: 282–283).²³

Az etnoraciális uralomgyakorlás ötös fogata

1. történetiségbe ágyazás, 2. a térbeliség hangsúlyozása, 3. az ítélkezés felfüggesztése, 4. körülhatárolás és visszaillesztés. Az ötödik lépés a *felbontás*.²⁴ Az „underclass” mítosza a tudományban és a politikában az etnicitásban, a térben, a munkaerőpiacon, a családban és az államban gyökerező különböző társadalmi viszonyok összemosásából jött létre. Olyan problematikus kategóriáról van szó, amely az empiria és az elmélet szintjén egyaránt zavart okozott – nem beszélve a szakpolitikák kisiklásáról és a politika hanyatlásáról.

22 A megfogalmazás hasonlósága ellenére itt letérek a bourdieu-i útról, amennyiben felfogásomban a vallás, a politika, a tudomány vagy a jog képes hatékonyan kikezdeni az állam mint „a szimbolikus hatalom központi bankja” (Bourdieu 2012) státuszát azáltal, hogy szembeeszegetül az ítéleteivel vagy aláássza azokat. Másképpen fogalmazva: sosem feltételezhető, hogy a bürokratikus állam teljes mértékben rendelkezne a szimbolikus legitimitás monopóliumával, ez ugyanis – változó sikerrel – mindig kétségbe vonható.

23 Kiemelés az eredetiben.

24 Az etnoraciális uralomgyakorlás szétszalazása nem egyenlő azzal, mint amikor valaki – ahogyan Michael Hardimon (2017) is teszi – abból a célból különíti el egymástól a rassz különböző lehetséges jelentéseit, hogy aztán közülük valamelyiket pajzsra emelje. Ez utóbbi ugyanis teljes mértékben megfoszt bennünket egy kategóriától mint analitikus konstrukciótól.

Mindebből az a tanulság következik, hogy az etnoraciális jelenségeket alkotóelemeikre kell bontani, azokra, amelyeket én a *rasszalapú uralomgyakorlás elemi formáinak* nevezek. Ezek a kategorizáció (besorolás egy hierarchikus és naturalizáló osztályozási rendszerbe, amely előítéletekre és stigmákra épül), a diszkrimináció (eltérő bánásmód és súly a vélt vagy valós csoporttagság alapján), a szegregáció (elkülönítés a társadalmi és fizikai térben), a gettósítás (intézményi bekerítés és párhuzamos struktúrák) és az erőszak, amelynek az a szerepe, hogy láthatóvá tegye és megőrizze a rasszalapú határokat, és a megfélemlítéstől és a fenyegetéstől egészen a pogromokig, etnikai tisztogatásokig, háborúig és népiirtásig (az etnoraciális uralomgyakorlás legsúlyosabb formájáig) terjedhet.²⁵

Ez az öt alapforma a különböző társadalmak, populációk és egy adott társadalom különböző időszakai esetén különbözőképpen fonódik egybe és jut kifejeződésre. Ahogyan összhangban is változhatnak (szoros kötés), vagy éppen ellenkezőleg, egymástól függetlenül is fejlődhetnek (laza kötés). Ebből adódóan a különböző csoportok az *etnoraciális uralom* térben és időben eltérő változataival találkozhatnak. Ezt az afroamerikaiak tapasztalata is látványosan megmutatja, amint eljutottak a rabszolgaságtól a Jim Crow-féle kasztralapú terrorizmuson és a nagyvárosi gettón át a hipergettó, a büntetési rendszer és a szegregált fekete középosztályi negyedek hármassztruktúrájáig az 1960-as évek rasszalapú felkelését követően.²⁶ Az elmúlt fél évszázadban az etnoraciális uralom szorítása a feketékkel kapcsolatban enyhült és megváltozott: a nyilvános előítéletek eltűntek, a diszkrimináció szétszóródott az intézmények között, a hiperszegregáció fennmaradt, a gettósítás megszűnt, az életellenes bűncselekmények pedig még erőszakosabbakká váltak. Az etnoraciális elnyomás lényege azonban Amerikában, vagyis a „one-drop” szabály²⁷, amely minden feketét egyfajta „vérség alapján kijelölt karámba” zár (ahelyett, hogy valamiféle „bőrszínhatárt” húzna meg), túlélte a sokrétű társadalmi változásokat – a bevándorlást, a genomika és a multikulturalizmus terjedését, valamint a kohorszváltást –, amelyekkel kapcsolatban az amerikai feketekérdés befolyásos elemzői azt várták, hogy egy új, demokratikus rasszalapú rend kialakulásához fognak vezetni (Hochschild, Weaver és Bush 2012).

És ami a legfontosabb, a feketék felett gyakorolt etnoraciális uralom jellege olyannyira kettéhasadt osztályalapon, hogy azt a rasszalapú egyenlőtlenségekkel kapcsolatos gondolkodás és aktivizmus nem is képes teljes mértékben figyelembe venni. Ennek egy kíméletlen példája: a felsőfokú iskolába nem járó afroamerikaiak 22-szer nagyobb eséllyel kerülnek börtönbe, mint azok, akik megfordultak valamely felsőfokú tanintézményben, ezzel szemben általában véve a feketék csak hatszor nagyobb eséllyel jutnak börtönbe, mint a fehérek (Muller és Roehrkasse 2010: 74–90). Ez azt jelenti, hogy a büntető állam egyszerre rassztermelő és osztályelkülönítő intézmény, ami ellentmond azoknak a vádaknak, miszerint a büntető igazságszolgáltatás az „új Jim Crow” – ezt a jelszót skandalják ugyanis rendszerint a büntetési rendszer reformját követelő tüntetéseken. Efféle reformok azonban aligha lehetnek képesek a rasszt és a büntetési rendszert függetleníteni egymástól, főleg hogy félreértik azok kapcsolatát.

---

25 Ennek kifejtését lásd Wacquant 1997: 27–31.

26 Lásd Wacquant 2001: 95–133.

27 Ennek értelmében bárki, akinek az ereiben akár csak egyetlen csepp afroamerikai vér folyik, már csak afroamerikai lehet. (A ford.)

Most gondolatban repüljük át az Atlanti-óceánt, és vessük össze a helyzetet a Kelet-Európában élő romákéval. A *rasszalapú uralomgyakorlás ötös fogata* alapján borítékolható a helyzetük. Összegzően megállapíthatjuk, hogy általános előítéletesség, erős stigmatizáció és mérsékelt diszkrimináció érvényesül velük szemben, erősen szegregáltak mind a fizikai térben (lakóhely), mind a társadalmi térben (iskola, házasságkötés és munka), gettósításuk megkezdődött (ami elősegíti a többi uralomgyakorlási forma újratermelődését, de a kollektív ellenállás számára is platformot jelent), az elszórtan jelentkező erőszakos cselekedetek kapcsolatát pedig tovább bonyolítja, hogy az előnyös osztályhelyzetű romákat esetenként nem romaként tartják számon – ez azonban országonként nagymértékben változik, és a város–vidék választóvonal is hatást gyakorol rá.²⁸ Az etnoraciális uralomgyakorlással foglalkozó szociológia feladata pontosan az, hogy papíron szétszálazza az etnoraciális uralom ezen összefonódásait, és ezáltal jobb eszközöket nyújtson ahhoz, hogy a valóságban is külön lehessen őket választani.

Két alapvető fontosságú pillért jelentenek az *etnoraciális uralom, a politikai gazdaságtan és az állam közötti metszéspontok*. A rasszalapú uralomgyakorlás gazdasági alapjai olyanynyira hatalmas és bonyolult témát jelentenek, hogy még csak vázlatyszerűen sem tudunk rájuk kitérni ebben az írásban. Mindösszesen annyit jegyeznénk itt meg, hogy a gazdasági érdekek képesek lehetnek mind elősegíteni, mind korlátozni az etnoraciális uralomgyakorlás különböző formáit; hogy az etnoraciális és osztályalapú megosztottságok vagy átfedik egymást, vagy nem; és hogy a rasszalapú megosztottság nem mindig funkcionális a gazdaság szempontjából.²⁹ Így a munka világának etnikai feldarabolása a kategorizáció és a diszkrimináció révén mindenütt elősegítette a kizsákmányolást, de akadályozta a gazdasági fejlődést (például az Egyesült Államok déli részén), vagy etnonacionális fúzióhoz és felkeléshez vezetett (mint például Dél-Afrikában). A gettósítás elősegítette a gazdasági érték kinyerését egy stigmatizált népcsoportból – lásd a reneszánszkori zsidóságot Európában vagy a feketék helyzetét a fordizmus időszakában az Egyesült Államokban –, míg korlátozta a társadalmi érintkezést a tagjaival; eközben azonban külön életteret (*Lebensraum*) jelölt ki számukra a méltóság megtapasztalásához, valamint a társadalmi és szimbolikus tőke felhalmozásához, amelyek az etnoraciális alávetettség helyett való szembeszegülés szempontjából elengedhetetlenek. A gazdasági megfontolások egyszerre táplálták és korlátok közé szorították az etnoraciális erőszakot, mint mikor a munkaerő iránti kereslet kordában tartja az etnikai tisztogatást, és fékezi a népiértő projekteket, és ugyancsak nem magyarázható meg általuk az expresszív erőszak, amely egy kasztalapú felsőbbrendűséget vagy a nemzetből való kirekesztést jelzi.

Itt nem szabad a rassz- és gazdaságszociológiát reflexszerűen először a rabszolgaságra és a bérmunkára, másodsor a kapitalizmusra, harmadszor pedig az amerikai tapasztalatokra korlátoznunk. A racializáció ugyanis a nem szabad munka olyan formáinak a működését is olajozottá tette, mint például a jobbágyság, a szerződéses szolgaság vagy az elitéltekkel végeztetett munka, amelyek mindegyike fontos szerepet játszott a tőkefelhalmozásban

28 Ekként értelmezem Ladányi és Szelényi (2006) könyvét. Lásd még Stauber és Vago (2007), Powell és Lever (2017: 680–699), valamint egy sor tanulmányt a romák nagyvárosi peremhelyzetéről Bulgáriában, Romániában, Csehországban és Szlovákiában.

29 E bekezdésben az etnoraciális uralomgyakorlás minden egyes formájára vonatkozóan csak egyetlen irodalmat adok meg: Bourgeois 1989; Wright 2006; St. Drake és Cayton 1981; Tambiah 1996.

és a gyarmatosításban; működött császárságokban, kommunista vagy despotikus rezsimekben is; végül a rasszal kapcsolatos amerikai tapasztalat nem sok eligazítást nyújt a rasszalapon működő gazdaságokra jellemző konfigurációk sokféleségében, amelyeket a rasszalapú kapitalizmus hangzatos és sok mindent magába foglaló terminusával szoktak megragadni.³⁰

A második elemzési dimenzió az etnoraciális formák ötös fogata esetében az, hogy a kategorizációt és a (gazdasági, kulturális, társadalmi és szimbolikus) tőkének az ezzel összefüggő eloszlását mekkora mértékben ismeri el, kodifikálja és segíti elő az állam, vagy támogatják az olyan egyéb jelentős szimbolikus erők, mint a jog, a vallás és a tudomány, amelyek elkülönülnek a mindennapi élet laikus gondolkodásától. A racializáció jellege megváltozik, amikor az állam *mint a nyilvános megbecsülés és megbecsztelenítés forrása* jóváhagyja az etnikai osztályozást, és megerősíti, ha ugyan nem súlyosbítja az ennek megfelelő strukturális egyenlőtlenségeket. Ennek megfelelően az etnoraciális uralomgyakorlás vizsgálatába kötelezően be kell vonni a rasszalapú államok szisztematikus összehasonlító szociológiáját, valamint ezen államok kialakulását, szerkezetét és történeti működését.³¹

Elemzésünknek három bosszantó nehézséget kell megoldania. Először is, az állam nem monolitikus képződmény, hanem erők és a határainak, architektúrájának és céljainak meghatározása körül zajló harcok tere, olyannyira, hogy míg egyes igazgatási egységek a racializálás erőiként működhetnek, mások rassz-szempontból semleges viselkedést tanúsíthatnak, vagy egyenesen szembemehetnek a rasszalapú szemlélettel – ez igaz volt az amerikai hadseregre a második világháborút követően, vagy az állami vízhálózat működtetésére, amely jelentősen csökkentette a feketék és fehérek közötti egyenlőtlenséget a vízben terjedő fertőző betegségek által okozott halálozás szempontjából, még délen is (Troesken 2004)³². Az állam irányítói esetében a rasszalapú gondolkodás nem adott, annak ki kell alakulnia. Aztán az is igaz, hogy mindig van egy szakadék az állam által, vagyis felülről intézményesítendő és kikényszerítendő etnoraciális határookra vonatkozó elképzelések, valamint aközött, ahogyan azokat az alsóbb szintű igazgatási szervek átültetik a valóságba, ezekre ugyanis mindig jellemző valamekkora mértékű vonakodás vagy ellenállás. Ez az oka annak, hogy a náciizmus történetével foglalkozó történész, Devin Pendas is inkább „rasszizáló rezsimnek, nem pedig rasszalapú államnak” tekinti a Harmadik Birodalmat.³³

Végül, még a legkoherensebb esetekben is igaz az, hogy az állam által életbe léptetett etnoraciális osztályozások is kuszák és többszintűek, valamint ellentmondásosak, és kivételek is gyengítik őket. Ennek az az oka, hogy mivel korábbi osztályozási harcok történeti produktumai, számtalan olyan kritériumnak kell megfelelniük, amelyeket nem a tudományos megismerés vagy a bürokratikus konformitás hozott létre, hanem a politikai cselekvés, és ezt a célt is szolgálják. Általában nem többek etnikai nevezéktanoknál, csoportok

---

30 Lásd például: Kolchin 1990; Yang 2021; Thomas 2012; Azuma 2019; Glenn 2004; Greenberg 1980; Leroy és Jenkins 2021.

31 A gyarmati formációkkal kapcsolatos elemzések kitérített terei a rasszalapú állam szociológiája kibontásának: Steinmetz 2016: 98–123; Steinmetz 2008; Young 1994; Zinoman 1996; Muschalek 2019 és egy sor a Cambridge Imperial and Post-Colonial Studies könyvsorozatban megjelent egyéb könyv.

32 Ezt a példát Chris Mullertől vettem kölcsön.

33 Pendas 2017: 135. Ezzel ellentétes példával és érveléssel találkozhatunk Ivan Evansnál (1997).

neveinek felsorolásánál, amelynek semmiféle formális racionalitása nincs. És rendszerint eltérnek azoktól a gazdagabb népi megnevezésektől, amelyeket az emberek a mindennapokban használnak. A hétköznapi etnikai kategóriák bizonyos mértékig ugyancsak zavarosak, mivel különböző értelmezéseket tesznek lehetővé, manipulálhatók és vitathatók, még a legmerevebbnek tűnő uralmi rendszerekben is, nem hogy a rugalmasabbakban. Például azok kétharmada, akiket egy szegénységgel és etnicitással kapcsolatban Magyarországon és Romániában végzett, határokon átívelő kutatásban a megkérdezettek romaként határoztak meg, nem romaként tekintettek magukra, míg a Bulgáriában romaként azonosított emberek kétharmada ekként tekintett önmagára. Ezek az *etnoraciális osztályozás* szükségszerű *logikátlanságai*, amelyeket a szociológiának mindenképpen figyelembe kell vennie. E három tényező együttesen teszi az etnoraciális állam mint osztályozó és rétegző gépezet összehasonlító szociológiáját egyszerre bonyolulttá, mégis nélkülözhetlenné.³⁴

Osztályozás, rétegződés és csoportképzés

Ha azt állítjuk, hogy a rassz az etnicitás egy altípusa – logikailag és történetileg egyaránt –, akkor ezzel nem tagadjuk a rasszalapú uralom nyers és kegyetlen valóságát. Ettől tartanak ugyanis azok az aktivisták és tudósok, akik úgy ragaszkodnak a rassz és az etnicitás megkülönböztetéséhez, mintha az életük múlna rajta. Éppen ellenkezőleg: ezzel biztosítjuk magunknak azokat az elemzési eszközöket, amelyek segítségével feltárhatjuk, hogy milyen körülmények között, valamint milyen erők és mechanizmusok hatására alakul át az *etnicitás hétköznapi felfogása racializált (megtagadott) etnicitássá*, és hogy a naturalizáció milyen különféle formákban jelentkezik a társadalmi cselekvés különböző területein – például barátság, házasság, iskola, munkaerőpiac vagy állampolgári közösség. A „strukturális rasszizmus” vagy a „rendszerszintű rasszizmus” állandósult szókapcsolatai, amelyek a rasszalapú igazságosságért küzdő társadalmi mozgalmak hatására az elmúlt néhány évben elképesztő sebességgel terjedtek el – részben agytrösztöknek és filantróp alapítványoknak köszönhetően, amelyek a régi programokat lelkesen fogalmazzák újra az aktuális „rasszbeszél” nyelven³⁵ –, alkalmasak lehetnek arra, hogy politikai jelszavakként embereket mozgósítsanak, vagy hogy felszítsák bennük az erkölcsi buzgalom és polgári jóakarát személyes érzését; ugyanakkor kevésbé használhatók a rasszalapú rend elemzésére és így lebontására.

---

34 A romákkal kapcsolatos tanulmány, amelyre itt hivatkozunk, Ladányi János és Szelényi Iván (2001: 79–89) kiadványának. A rasszalapú osztályozás logikátlanságait Loveman (2014) tökéletesen dokumentálja és bemutatja 19 ország két évszázadot felölelő vizsgálatával, amely az etnoraciális kategorizáció rejtett történetére az állam- és nemzetépítés eszközeként tekint. Lásd még Katzew és Deans-Smith 2009, valamint Mullaney 2011. Arról, hogy az etnikai kategóriák a mindennapi életben társadalmilag rugalmasak és szemantikusan képlékenyek, lásd Domínguez 1993, különösen a III. részt, valamint Brubaker et al 2006: 207–238. A szocioraciális taxonómiák következetes inkohereciájával kapcsolatban lásd még: Stuurman 2000: 1–21; Posel 2001: 87–114 és Prewitt 2005: 5–17.

35 Lásd például a „Glossary for Understanding the Dismantling [of] Structural Racism/Promoting Racial Equity Analysis”-t, amelyet az Aspen Institute dolgozott ki és terjeszt a világban működő 15 irodáján keresztül, valamint az Urban Institute honlapján a „Structural Racism in America” aloldalt, amely szervezetek, érdekes módon, lelkes hirdetői voltak az „underclass” rassz-szempontból káros mítoszának. A „strukturális rasszizmus” módszeres szétszálazását lásd Sabbagh 2022.

Progresszív hangzásától eltekintve az „intézményi rasszizmus” fogalmának feltámadása „strukturális rasszizmusként” ugyanazt jelentheti a 2020-as évtized számára, mint az „underclass” jelentette az 1980-as évtizedben: egy olyan problematikus fogalmat, amely éppen ott hagyja abban az elemzést, ahol annak kezdődnie kellene, amely összekeveri és összemossa az etnoraciális uralomgyakorlás különböző mechanizmusait (amelyek maguk is egyszerre rassz- és nem rasszjellegűek), és ezáltal a gyakorlatban lehetetlenné teszi a rasszalapú egyenlőtlenségek fontosabb forrásainak sebészi kimetszését. Ez a helyzet például a „büntető igazságszolgáltatás strukturális rasszizmusával” kapcsolatos elnagyolt retorikai támadások esetében, amelyek összekeverik az amerikai büntető állam különböző szintjeit (szövetségi, állami, megyei, városi), figyelmen kívül hagyják annak a büntető igazságszolgáltatási rendszernek a hiperlokalizáltságát és adminisztratív fragmentáltságát, amely nem is egy rendszer, és összemossák a törvényhozás, a rendfenntartás, az előzetes letartóztatás, a büntető eljárás, a kirendelt védőügyvédi tevékenység, a vádalku, a pereskedés, az ítélethozatal, a felügyelet, a bíróság által elrendelt programok, a fogva tartás és az ítélet-végrehajtás különböző gyakorlatait, amelyek mindegyike belsőleg is rétegzett, és nem feltétlenül vezet öngerjesztő etnoraciális egyenlőtlenségekhez.³⁶ A „strukturális rasszizmus” fogalma éppen azt tételezi, ami valójában feltárára és bizonyításra szorul. Homályban hagyja azt a tényt, hogy a büntetőügyekben mindenekelőtt osztályegyenlőtlenségek érvényesülnek. Az alapos elemzést pusztá szlogenekkel helyettesíti, és gyógyírként olyan rendszerszintű változtatásokra tesz homályos utalásokat, amelyek egyrészt csekély valószínűséggel valósulnak meg, másrészt nem fogják elérni a kívánt hatást. És így ez a divatszlogen saját nyilvánvaló célja: az etnoraciális igazságosság társadalmi lehetőségfeltételeinek meghatározása elé gördít akadályt.

A „rassz” e tanulmányban használt fogalma megfelel azoknak a kritériumoknak, amelyek szilárd analitikai konstrukcióvá teszik.³⁷ Szemantikusan diszkrét, egyértelmű és semleges. Logikailag koherens, specifikus és tömör. Lehetővé teszi, hogy a történelem során és a különböző földrészekben előforduló etnikai rangsorolás különböző – etnovallási, etnonyelvi, etnoregionális, etnonacionális és etnoraciális – formáit empirikusan feltárjuk és egyetlen elméleti keretben tárgyaljuk. *Grounds for Difference* című tanulmányában Rogers Brubaker (2009: 21–42) hasonló kísérletet tesz arra, hogy ezeket a kategóriákat komparatív és történeti alapon „a formák egyetlen integrált családjában” egyesítse. Azonban nem jut kellőképpen messzire: ahelyett, hogy a rasszt és a nacionalizmust az etnicitás fogalma alá vonná, azokat a biologizált etnicitás és államhoz kötődő etnicitás fogalmaként továbbra is a társadalmi világgal kapcsolatos három egyenrangú kognitív és konatív perspektívának tekinti. Andreas Wimmer messzebbre jut ezen az úton, amikor *Ethnic Boundary Making*³⁸ című könyvében összehasonlító elemzésben és globális megközelítésben tárgyalja az etnikum kialakulásának kérdését. De sem Brubaker, sem Wimmer

36 Malcolm M. Feeley (1983) részletesen feltárja a „bíróági reform” szlogenje és az intuícióval szembemutató valósága közötti szakadékot. Döbbenetes és aggodalomra ad okot az a tény, hogy a büntető igazságszolgáltatás kérdéseivel foglalkozó aktivisták mai nemzedéke mennyire látványosan hagyja figyelmen kívül azt, hogy az általuk követelt változtatások ötven évvel ezelőtt milyen csúfos kudarcot vallottak, mint például az óvadékrendszer reformja, az elterelés, az ítélezési reform és a büntetőeljárás határidőire vonatkozó jogszabályok. A büntetési reformot követelő mozgalmak történeti ciklikusságáról és problémáiról lásd Goodman, Page és Phelps 2017.

37 E kritériumok magyarázatát és szemléltetését lásd Wacquant 2022: 150–157.

38 Wimmer 2013, különösen 7–10.

nem teszi meg a következő lépést abba az irányba, hogy összeillessék az etnicitás, a rassz és a nacionalizmus kategóriáit a szimbolikus hatalom és a csoportképződés egy átfogó neobourdieuzianus elméletében – amelybe beletartozik az osztály, az életkor, a nem, a vallás, az állampolgárság, a lakóhely stb. –, amelynek lehetségességét és szükségességét ugyanakkor maguk is igazolták.

A jelen tanulmányban felvázolt elemzési keret a rasszalapú uralomgyakorlás szociológiája elé azt a feladatot tűzi ki, hogy feltárja, az etnoraciális *osztályozás* valamely rendszere – egy olyan taxonómia, amely a társadalmi és a természeti hierarchiák nyílt vagy rejtett összekapcsolásából húz hasznot – hogyan jön létre, hogyan vésődik be és ülepedik le a szocializált testben etnikai habitusként, és hogyan kapcsolódik össze az etnoraciális *rétegződés* rendszerével az anyagi vagy szimbolikus javak, kiváltságok és büntetések, hasznok és kockázatok egyenlőtlen eloszlása révén a társadalmi és a fizikai térben. Az osztályozásba beletartoznak az államnak a politikailag és bürokratikusán meghatározott taxonómiái, ahogyan az osztályozásnak azok a hétköznapi formái is, amelyek által egyszerű emberek a mindennapjaikban, illetve a kollektív cselekvések során és érzelmek hatására egymást csoportokba sorolják – mindkettő rétegzett, változó mértékben inkongruens és kimondottan képlékeny és manipulálható.³⁹ Hasonlóképpen, a rétegződés egyszerre vonatkozik egyrészt a társadalmi tér struktúrájának alapját képező erőforrások és jutalmak makroallokációira, valamint a *face-to-face* interakciókat meghatározó mikroallokációkra, például az elismerésre, a tiszteletre vagy ezek megtagadására.

Az osztályozás létrejötte, kikristályosodása és rendszeres átfordulása rétegződésbe és *vice versa* jelenti a legfontosabb kérdést a rassz mint a csoportalkotás egy sajátos modalitásának szociológiája számára, miközben a „csoportcentrizmus” (*groupism*) és a „rasszcentrizmus” kettős csapdáját is el kell kerülnünk (Brubaker 2004; Wimmer 2015: 2186–2205). Ez a problematika arra késztet bennünket, hogy meghatározzuk, mi az, ami a rassz mint létrehozandó kategória esetében általános, és mi az, ami specifikus, valamint hogy feltárjuk, hogyan tesz (vagy nem) szert az uralkodó szemlélet- és felosztási mód státuszára a Bourdieu által „szimbolikus felsőbbrendűségnek” nevezett jelenség körüli harcok eredményeképpen.

Fordította Fáber Ágoston

Hivatkozott irodalom

- Azuma, Eiichiro (2019): *In Search of Our Frontier: Japanese America and Settler Colonialism in the Construction of Japan's Borderless Empire*. Berkeley: University of California Press.
- Bachelard, Gaston (1938): *La Formation de l'esprit scientifique. Contribution à une psychanalyse de la connaissance objective*. Párizs: Vrin.
- Banuazizi, Ali és Myron Weiner (szerk.) (1988): *The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan*. Syracuse, NY: Syracuse University Press.

39 A jogi és hétköznapi etnoraciális címkek manipulációjáról, racionalizációjáról és következményeiről, valamint az általuk a társadalomban kiváltott és kihasznált véleménykülönbségekről lásd Dominguez 1993, különösen 262–277.

- Bayly, Susan (2001): *Caste, Society and Politics in India from the Eighteenth Century to the Modern Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berremen, Gerald D. (1972): Race, Caste, and Other Invidious Distinctions in Social Stratification. *Race* 23(4): 385–414. DOI: <https://doi.org/10.1177/030639687201300401>
- Başkan, Birol (2014): *From Religious Empires to Secular States: State Secularization in Turkey, Iran, and Russia*. New York: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1980) : *Le Sens pratique*. Párizs: Minuit.
- Bourdieu, Pierre (1986): *Choses dites*. Párizs: Minuit.
- Bourdieu, Pierre (1993): À propos de la famille comme catégorie réalisée. *Actes de la recherche en sciences sociales* 100: 32–36.
- Bourdieu, Pierre ([1982, 1991] 2000): *Langage et pouvoir symbolique*. Párizs: Seuil/Points.
- Bourdieu, Pierre (2012): *Sur l'État. Cours du Collège de France, 1989–1992*. Párizs: Seuil és Raisons d'agir.
- Bourgois, Philippe (1989): *Ethnicity at Work: Divided Labor on a Central American Banana Plantation*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Brodin, Karen (1998): *How Jews Became White Folks and What that Says about Race in America*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Brubaker, Rogers (2004): *Ethnicity without Groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brubaker, Rogers (2009): Ethnicity, Race, and Nationalism. *Annual Review of Sociology* 35(1): 21–42.
- Brubaker, Rogers (2015): *Grounds for Difference*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brubaker, Rogers, Feischmidt Margit, Jon Fox és Liana Grancea (2018): *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Burleigh, Michael és Wolfgang Wipperman (1991): *The Racial State: Germany 1933–1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chapoutot, Johann (2014): *La Loi du sang. Penser et agir en nazi*. Párizs: Gallimard.
- Christopher, A.J. (2002): *The Atlas of Changing South Africa*. New York: Routledge.
- Comaroff, John L. és Jean Comaroff (2009): *Ethnicity, Inc*. Chicago: University of Chicago Press.
- Conte, Edouard, and Cornelia Essner (1995): *La Quête de la race. Une anthropologie du Nazisme*. Párizs: Hachette.
- Cooper, Frederick (2014): *Citizenship between Empire and Nation: Remaking France and French Africa, 1945–1960*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Cooper, Frederick és Ann Laura Stoler (szerk.) (1997): *Tensions of Empire: Colonial Cultures in a Bourgeois World*. Berkeley: University of California Press.
- Davis, F. James (1991): *Who is Black? One Nation's Definition*. University Park, PA: Penn State University Press.
- Delon, Margot (2019): Des 'Blancs honoraires'? Les trajectoires sociales des Portugais et de leurs descendants en France. *Actes de la recherche en sciences sociales* 228: 4–28.
- Dikötter, Frank (1992): *The Discourse of Race in Modern China*. New York: Oxford University Press.
- Dikötter, Frank (szerk.) (1997): *The Construction of Racial Identities in China and Japan: Historical and Contemporary Perspectives*. Honolulu, HA: University of Hawaii Press.
- Dollard, John (1937): *Caste and Class in a Southern Town*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Domínguez, Virginia R. (1993): *White by Definition: Social Classification in Creole Louisiana*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Drake, St. Clair és Horace R. Cayton (1945): *Black Metropolis: A Study of Negro Life in a Northern City*. Chicago: University of Chicago Press (kibővített kiadás: 1993).
- Du Bois, William Edward Burghardt ([1899] 2010): *The Philadelphia Negro: A Social Study*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Duus, Peter (1998): *The Abacus and the Sword: The Japanese Penetration of Korea, 1895–1910*. Berkeley: University of California Press.
- Emirbayer, Mustafa és Matthew Desmond (2015): *The Racial Order*. Chicago: University of Chicago Press.
- Evans, Ivan (1997): *Bureaucracy and Race: Native Administration in South Africa*. Berkeley: University of California Press.
- Feeley, Malcolm M. (1983): *Court Reform on Trial: Why Simple Solutions Fail*. New York: Basic Books.
- Fredrickson, George M. (1981): *White Supremacy: A Comparative Study of American and South African History*. New York: Oxford University Press.
- Fredrickson, George M. (2002): *Racism: A Short History*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Gans, Herbert J. (1979): Symbolic Ethnicity: The Future of Ethnic Groups and Cultures in America. *Ethnic and Racial Studies* 2(1): 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1080/01419870.1979.9993248>
- Glenn, Evelyn Nakano (2004): *Unequal Freedom: How Race and Gender Shaped American Citizenship and Labor*. Cambridge: Harvard University Press.

- Glenn, Evelyn Nakano (szerk.) (2009): *Shades of Difference: Why Skin Color Matters*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Go, Julian (2018): Postcolonial Possibilities for the Sociology of Race. *Sociology of Race and Ethnicity* 4(4): 439–451. DOI: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2332649218793982>
- Greenberg, Stanley (1980) *Race and Class in Capitalist Development: Comparative Perspectives*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Goodman, Philip, Joshua Page és Michelle Phelps (2017): *Breaking the Pendulum: The Long Struggle over Criminal Justice*. New York: Oxford University Press.
- Hall, Bruce S. (2011): *A History of Race in Muslim West Africa, 1600–1960*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hannaford, Ivan (1996): *Race: The History of an Idea in the West*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Hardimon, Michael (2017): *Rethinking Race: A Case for Deflationary Realism*. Cambridge, MA : Harvard University Press.
- Heng, Geraldine (2018): *The Invention of Race in the European Middle Ages*. New York: Cambridge University Press.
- Ignatiev, Noel (1994): *How the Irish Became White*. Cambridge: Harvard University Press.
- Isaac, Benjamin (2013): *The Invention of Racism in Classical Antiquity*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Katzew, Ilona és Susan Deans-Smith (szerk.). *Race and Classification: The Case of Mexican America*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Kolchin, Peter (1990): *Unfree Labor: American Slavery and Russian Serfdom*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lecourt, Dominique (1975): *Marxism and Epistemology: Bachelard, Canguilhem, Foucault*. London: Verso.
- Leroy, Justin és Destin Jenkins (szerk.) (2021): *Histories of Racial Capitalism*. New York: Columbia University Press.
- Lewis, Bernard (1990): *Race and Slavery in the Middle East: An Historical Enquiry*. Oxford: Oxford University Press.
- Lie, John (2008): *Zainichi (Koreans in Japan): Diasporic Nationalism and Postcolonial Identity*. Berkeley: University of California Press.
- Lie, John (2009): *Multiethnic Japan*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Loveman, Mara (2014): *National Colors: Racial Classification and the State in Latin America*. New York: Oxford University Press.
- Magubane, Zine (2004): *Bringing the Empire Home: Race, Class, and Gender in Britain and Colonial South Africa*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mamdani, Mahmood (2020): *Neither Settler nor Native: The Making and Unmaking of Permanent Minorities*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Monk Jr., Ellis P. (2021): The Unceasing Significance of Colorism: Skin Tone Stratification in the United States. *Daedalus* 150(2): 76–90.
- Mullaney, Thomas (2011): *Coming to Terms with the Nation: Ethnic Classification of Modern China*. Berkeley: University of California Press.
- Muschalek, Marie (2019): *Violence as Usual: Policing and the Colonial State in German Southwest Africa*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Pagden, Anthony (2015): *The Burdens of Empire: 1539 to the Present*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pandey, Gyanendra (2013): *A History of Prejudice: Race, Caste, and Difference in India and the United States*. New York: Cambridge University Press.
- Pappe, Ilan (2006): *The Ethnic Cleansing of Palestine*. Oxford: Oneworld.
- Pendas, Devin O. (2017): Racial States in Comparative Perspective. In *Beyond the Racial State: Rethinking Nazi Germany*. Devin O. Pendas, Mark Roseman és Richard F. Wetzell (szerk.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Patterson, Orlando (2005): Four Modes of Ethno-Somatic Stratification: The Experience of Blacks in Europe and the Americas. In *Ethnicity, Social Mobility, and Public Policy: Comparing the USA and UK*. Glenn C. Loury, Tariq Modood és Steven M. Teles (szerk.) Cambridge: Cambridge University Press, 67–122.
- Picker, Giovanni (2017): *Racial Cities: Governance and the Segregation of Romani People in Urban Europe*. London: Routledge.
- Posel, Deborah (2001): Race as Common Sense: Racial Classification in Twentieth-Century South Africa. *African Studies Review* 44(2): 87–114. DOI: <https://doi.org/10.2307/525576>
- Postero, Nancy Grey (2007): *Now We Are Citizens: Indigenous Politics in Postmulticultural Bolivia*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Prewitt, Kenneth (2005): Racial Classification in America: Where do We Go from Here? *Daedalus* 134: 5–17.
- Rheinberger, Hans-Jörg (2010): *On Historicizing Epistemology*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Sabbagh, Daniel (2022): Le 'racisme systémique': un conglomérat problématique. *Mouvements*: megjelenés alatt.
- Sahlins, Peter (1991): *Boundaries: The Making of France and Spain in the Pyrénées*. Berkeley: University of California Press.
- Shin, Gi-Wook (2006): *Ethnic Nationalism in Korea: Genealogy, Politics, and Legacy*. Stanford, CA: Stanford University Press.

- Smith Lahra (2013): *Making Citizens in Africa: Ethnicity, Gender, and National Identity in Ethiopia*. New York: Cambridge University Press.
- Steinmetz, George (2008): *The Devil's Handwriting: Precoloniality and the German Colonial State in Qingdao, Samoa, and Southwest Africa*. Chicago: University of Chicago Press.
- Steinmetz, George (2014): The Sociology of Empires, Colonies, and Postcolonialism. *Annual Review of Sociology* 40: 77–103. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071913-043131>
- Steinmetz, George (2016): Social Fields, Subfields and Social Spaces at the Scale of Empires: Explaining the Colonial State and Colonial Sociology. *The Sociological Review* 64(2): 98–123. DOI: <https://doi.org/10.1111/2059-7932.12004>
- Stuurman, Siep (2000): François Bernier and the Invention of Racial Classification. *History Workshop Journal* 50(1): 1–21. Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/hwj/2000.50.1>
- Tambiah, Stanley J. (1996): *Levelling Crowds: Ethnonationalist Conflicts and Collective Violence*. Berkeley: University of California Press.
- Telles, Edward (2014): *Pigmentocracies: Ethnicity, Race, and Color in Latin America*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- Thomas, Martin (2012): *Violence and Colonial Order: Police, Workers and Protest in the European Colonial Empires, 1918–1940*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Volovitch-Tavares, Marie-Christine (2016): *100 ans d'histoire des Portugais en France, 1916–2016*. Párizs: Michel Lafon.
- Wacquant, Loïc (1997): For an Analytic of Racial Domination. *Political Power & Social Theory* 11(1): 221–234.
- Wacquant, Loïc (2001): Deadly Symbiosis: When Ghetto and Prison Meet and Mesh. *Punishment & Society* 3(1): 95–133. DOI: <https://doi.org/10.1177/14624740122228276>
- Wacquant, Loïc (2005): Race as Civic Felony. *International Social Science Journal* 57(183): 127–142. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.0020-8701.2005.00536.x>
- Wacquant, Loïc (2013): Symbolic Power and Group-Making: On Pierre Bourdieu's Reframing of Class. *Journal of Classical Sociology* 13(2): 274–291.
- Wacquant, Loïc (2020): *Bringing Caste Back In*. Berkeley, kézirat.
- Wacquant, Loïc (2022): *The Invention of the "Underclass": A Study in the Politics of Knowledge*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Wagatsuma, Hiroshi és George DeVos (1966): *Japan's Invisible Race: Caste in Culture and Personality*. Berkeley: University of California Press.
- Wagley, Charles ([1958] 1965): On the Concept of Social Race in the Americas. In *Contemporary Cultures and Societies in Latin America*. Dwight B. Heath és Richard N. Adams (szerk.). New York: Random House, 531–545.
- Weber, Max (1998): A tudomány mint hivatás. In *Tanulmányok*. Budapest: Osiris, 127–155.
- Weber, Max (2000): A társadalomtudományos és társadalompolitikai megismerés „objektivitása”. In *Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig*. Felkai Gábor, Némédi Dénes és Somlai Péter (szerk.). Budapest: Új Mandátum, 509–549.
- Weber, Max (1987): *Gazdaság és társadalom 1*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Weber, Max (1992): *Gazdaság és társadalom 2/1*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Western, John Charles ([1981] 1997): *Outcast Cape Town*. Berkeley: University of California Press.
- White, Walter ([1929] 2002): *Rope and Faggot: A Biography of Judge Lynch*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.
- Wilderson III, Frank B. (2020): *Afropessimism*. New York: Liveright.
- Wimmer, Andreas (2013): *Ethnic Boundary Making: Institutions, Power, Networks*. New York: Oxford University Press.
- Wimmer, Andreas (2015): Race-Centrism: A Critique and Research Agenda. *Ethnic & Racial Studies* 38(13): 2186–2205. DOI: <https://doi.org/10.1080/01419870.2015.1058510>
- Winant, Howard (2001): *The World is a Ghetto. Race and Democracy since World War II*. New York: Basic.
- Yang, Anand A. (2021): *Empire of Convicts: Indian Penal Labor in Colonial Southeast Asia*. Berkeley: University of California Press.
- Young, Crawford (1994): *The African Colonial State in Comparative Perspective*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Zinoman, Peter B. (1996): *The Colonial Bastille: A Social History of Imprisonment in Colonial Viet Nam, 1862–1940*. Berkeley: University of California Press.

Loïc Wacquant

szociológus professzor, University of California (Berkeley); Centre de sociologie européenne (Párizs)